

De Kleine Zwaan in de westelijke Eempolders

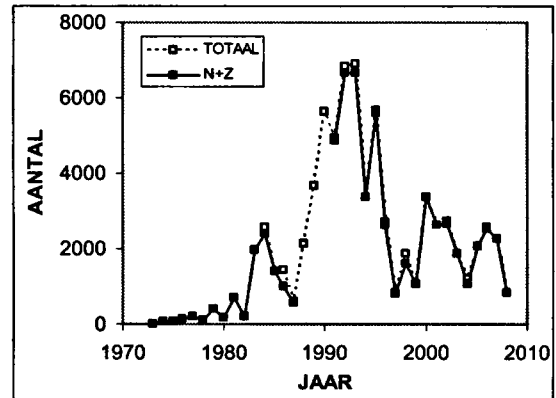
De Kleine Zwaan is een jaarlijkse wintergast die in de Westelijke Eempolders in vrij grote groepen voor kan komen. Er hebben zich in de afgelopen periode nogal wat verschuivingen voorgedaan wat betreft de periode van hun verblijf hier, maar ook wat betreft aantallen en de verdeling over het gebied. Jan Mooij doet verslag.

Jan Mooij

Naast de altijd aanwezige Knobbelzwaan zien we soms in de westelijke Eempolders ook de Wilde Zwaan en de Kleine Zwaan. De Wilde Zwaan nemen we maar zo nu en dan in kleine aantallen, maar de Kleine Zwaan is een jaarlijkse wintergast die in vrij grote groepen voor kan komen. Voor de westelijke Eempolders is het zelfs een heel speciale soort. Bij watervogels geldt als norm voor een gebied van internationale betekenis voor een populatie, dat er regelmatig tenminste één procent van de betrokken populatie in het gebied voorkomt. De totale westelijke populatie van de Kleine Zwaan telt nog geen twintigduizend exemplaren. Dat betekent dat deze norm neerkomt op minder dan tweehonderd zwanen. Wij zien elk jaar wel groepen van die grootte en daarmee zijn de westelijke Eempolders voor de Kleine Zwaan dus van internationale betekenis. Het blijkt dat dit de enige soort is waarvoor dat het geval is. Weliswaar zijn er soorten die wij in veel grotere aantallen zien, maar die populaties zijn zo groot dat wij de norm van één procent bijna nooit halen.

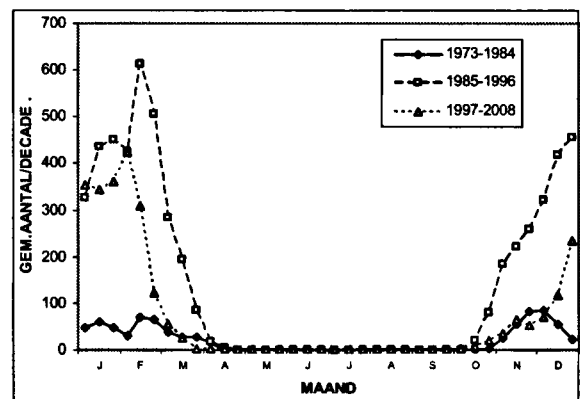
Figuur 1 geeft de waargenomen aantallen per jaar. We zien dat in de jaren zeventig er maar weinig Kleine Zwanen gezien werden. In de jaren tachtig namen de aantallen toe en in de eerste helft van de jaren negentig is er een maximum. In die periode waren er regelmatig meer dan duizend Kleine Zwanen tegelijk in de polder aanwezig. Het maximum was in februari 1993 toen er 1332 Kleine Zwanen waren. Daarna namen de aantallen sterk af; de laatste jaren lijken ze te stabiliseren.

De verdeling over het gebied is de laatste jaren veranderd. De Kleine Zwaan kwam voor in de telgebieden Noord en Zuid, met vooral bij grote aantallen een voorkeur voor Noord (de Noordpolder te Veld en de Maatpolder). In de Oostermeent zijn de aantallen te verwaarlozen. Vanaf 2003 vinden we het overgrote deel in de Zuidpolder te Veld. Daarbij hebben ze vaak een voorkeur voor de weilanden die vlak langs de A1 liggen.

Figuur 1. Totale aantal getelde Kleine Zwanen per jaar. De getrokken lijn geeft de aantallen zonder de Oostermeent; de stippellijn de totale aantallen.

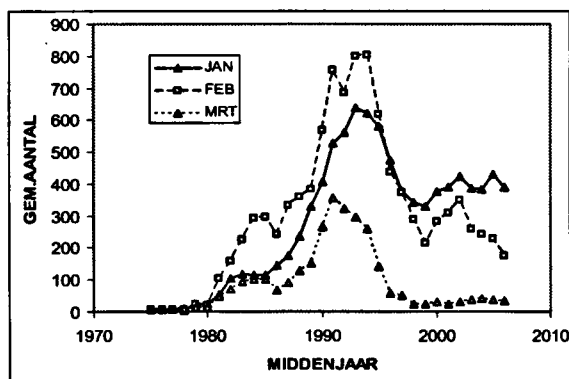
Figuur 2 toont de verdeling over het jaar. Hier is voor drie periodes van twaalf jaar het gemiddelde aantal getelde Kleine Zwanen berekend voor elke telling. Daarbij zijn de aantallen per telling omgerekend naar aantallen per decade (waarbij elke maand in drie periodes verdeeld wordt). Op die manier hebben we geen last van het verschuiven van de teldata door het jaar.

Figuur 2. Gemiddeld aantal Kleine Zwanen per telling voor drie periodes van twaalf jaar

De Kleine Zwaan is alleen aanwezig van half oktober tot eind maart. In het voorjaar lijkt de vertrekdatum sinds de jaren negentig naar voren te schuiven; met andere woorden: de Kleine Zwanen blijven minder lang in de Eempolders. In detail is dit te zien in figuur 3.

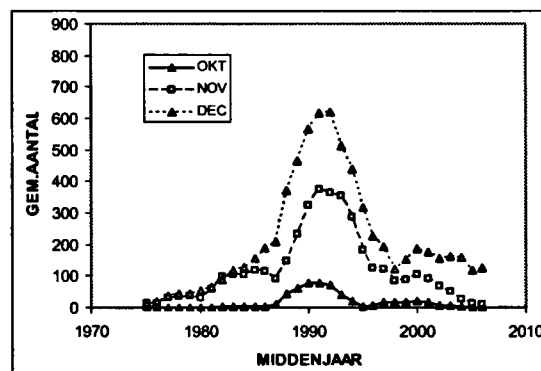
In figuur 3 staan de gemiddelde aantallen zwanen per maand voor de maanden januari, februari en maart. Om de nogal grote schommelingen tussen de jaren te dempen is hier telkens het gemiddelde over vijf jaar genomen. We zien hier dat voor alle maanden de hoogste aantallen tussen 1990 en 1995 werden bereikt. In maart was het maximum echter al in 1990; voor de andere maanden duurde dat nog jaren. De daling na 1995 is voor februari veel sterker dan voor januari. Dit heeft tot gevolg dat het maximum, dat voor 1995 in februari lag, daarna in januari kwam te liggen. De daling in maart is zo sterk dat er na de late jaren negentig nauwelijks nog Kleine Zwanen in maart werden gezien.

Figuur 3. Voortschrijdend gemiddelde over 5 jaar van het aantal Kleine Zwanen voor de drie eerste maanden van het jaar

Een soortgelijk beeld zien we in figuur 4 voor het najaar. Alleen rond de piek waren er serieuze aantallen in oktober. De aantallen in november nemen na 2000 sterk af. In 2008 zagen we voor het eerst zelfs helemaal geen Kleine Zwanen meer in november. De trend is dus dat de periode waarin Kleine Zwanen aanwezig zijn steeds korter wordt. Dit betekent ook dat de presentie steeds lager wordt. Sinds 1990 is die gedaald van circa 50% naar 25%. Wat zijn de oorzaken van deze ontwikkeling? In de eerste plaats neemt de populatie van de Kleine Zwaan af, waarschijnlijk door problemen in de broedgebieden (de toendra's in noord Siberië). Verder wordt het klimaat warmer, en dat betekent dat overwinteringsgebieden die dicht bij de broedgebieden liggen interessant worden. Een laatste oorzaak is de verbetering van de waterkwaliteit in de randmeren. Kleine Zwanen eten graag de knolletjes van fonteinkruid. Door de watervervuiling verdween het fonteinkruid grotendeels. Er was dus niet genoeg en de

Kleine zwanen gingen noodgedwongen in de loop van de winter over op gras.

Figuur 4. Voortschrijdend gemiddelde over 5 jaar van het aantal Kleine Zwanen voor de drie laatste maanden van het jaar

Met de vermindering van de watervervuiling kwam er weer meer fonteinkruid. Het duurde dus langer voordat de knolletjes op waren, zodat ze later in de polder kwamen. Dit verklaart het later aankomen in de Eempolders. Het vroegere vertrek zou een gevolg kunnen zijn van de vele zachte winters die we gehad hebben. Daardoor is meer voedsel beschikbaar gekomen ten oosten van Nederland. Dat heeft ook tot gevolg dat er meer Kleine Zwanen in Duitsland blijven overwinteren, wat de maximale aantallen hier lager maakt.

De westelijke Eempolders zijn van internationale betekenis voor de Kleine Zwaan. Dat geeft ons een extra verantwoordelijkheid om het gebied geschikt te houden. De aantallen lopen terug. Wat kunnen wij daar aan doen? De problemen in de broedgebieden vallen buiten ons bereik. Vervuilen van de randmeren om minder fonteinkruid te krijgen zou misschien weer meer zwanen in de polder kunnen geven, maar uit een oogpunt van soortbescherming is dit natuurlijk onzin. Het beperken van de klimaatverandering is natuurlijk altijd een goed idee, maar als het alleen in de polder gebeurt heeft het ook niet veel effect. Het enige wat we dus kunnen doen is te bevorderen dat de Kleine Zwanen hier rustig kunnen foerageren. Dat zal misschien nog wat moeite kosten, want ze grazen gras dat eigenlijk voor de koeien bestemd is. Ik heb geen idee of ze veel verstoord worden; zelf heb ik er nog niets van gemerkt. Het lijkt een goed idee om dat de komende jaren in de gaten te houden.